

CHARAKTERYSTYKA PRZYBYTKU STAROTESTAMENTOWEGO
W LIŚCIE DO HEBRAJCZYKÓW (9,1-5)

Przechodząc do oceny starego przymierza, autor Hbr na pierwsze miejsce wysuwa przepisy kultyczne i samo funkcjonowanie przybytku. Już w Hbr 8,6 stwierdził on niezaprzeczalny związek między liturgią a przymierzem, którego jest ona wyrazem. Od jakości, czy lepiej, stopnia doskonałości, przymierza zależy odpowiedni poziom form służby Bożej. Punktem wyjścia rozważań Hbr 9,1-5 jest wcześniej skonstatowany fakt, iż Chrystus jest pośrednikiem lepszego przymierza; zatem i z jego posłannictwem jako pośrednika nowego i lepszego przymierza nieodłącznie powiązana jest idea służby, czyli liturgii. Ponieważ autorowi Hbr zależy na wyeksponowaniu nowości przymierza Chrystusowego, przepisy kultyczne ST interesują go o tyle, o ile jest to niezbędne dla wykazania niewystarczalności starego przymierza¹. Zwięzły opis instytucji kultycznych ST doprowadzi bowiem do stwierdzenia, że były to tylko przepisy dotyczące się ciała (Hbr 9,10), zatem o przemijającej wartości, jakkolwiek przez kilkanaście wieków służyły wielu pokoleniom.

W księdze Wyjścia przepisy o starotestamentowej służbie Bożej zaczynają się tuż po opisie zawarcia przymierza synajskiego (Wj 24). Choć rozdział ten jest kompilacją co najmniej trzech tradycji², pozwala jednak dostrzec, jak bardzo redaktorowi zależało na wzajemnym powiązaniu informacji o samym przymierzu synajskim z relacją o wiążących się z jego zawarciem przepisach kultycznych (Wj 25-31), podających szczegółowe postanowienia co do ofiar na budowę przybytku, następnie o samym przybytku i jego wyposażeniu, o szatach kapłańskich i o kapłańskiej inwestyturze Aarona. Charakterystyczna jest też konsekwencja, z jaką redaktor Wj łączy współzależność zobowiązań wynikających z zawartego przymierza i wierność określonym formom kultu. Odstępstwo od przymierza z Jahwe pociąga zdaniem prawodawcy za-

¹ R. A. Harrisville: *The Concept of Newness in the NT*. Minneapolis 1960 s. 47—53. A. Vanhoye: *Par la tente la plus grande et plus parfaite* (Hébr 9,11). *Biblica* (=Bb) 46(1965) s. 1—28. J. Swetnam: *The Greater and More Perfect Tent*. Bb 47(1966) s. 91—106.

² Por. S. Łach: *Księga Wyjścia, Pismo Święte Starego Testamentu*. T. I, 2. Red. S. Łach (=PST). Poznań 1964 s. 232.

niedbanie przepisanych obrzędów (Wj 32), odnowienie zaś przymierza, to także odnowienie i ponowne wprowadzenie uprzednio promulgowanych przepisów kultycznych (Wj 33-40) ³.

Ze starego przymierza autor Hbr akcentuje dwie sprawy — przepisy służby Bożej oraz istnienie przybytku (9,1):

„Wprawdzie również i pierwsze [przymierze] ⁴ miało przepisy służby Bożej oraz ziemski przybytek”.

Tu zajmujemy się tylko tą drugą sprawą, omawiając kolejno dwie części przybytku. O pierwszej autor Hbr pisze (9,2):

„Był to namiot, w którego pierwszej części, zwanej świętą, znajdował się świecznik, stół i chleby pokładne”.

Stwierdzenie autora, że stare przymierze miało przepisy i sanktuarium, mogłoby służyć do ewentualnych wniosków o czasie powstania Listu do Hebrajczyków, czyli o latach po r. 70, jednakże refleksja autora bynajmniej nie dotyczy świątyni Herodowej, a wydaje się, że w ogóle żadnego budynku, lecz jedynie instytucji sanktuarium, która zaczęła się w epoce Wyjścia.

Przepisy liturgiczne nazywa autor Hbr *dikaionata latreias*, czyli terminem odpowiadającym w TM nazwom *hoq*, *huqqah*, *mišpat*, które odnoszą się do sposobu sprawowania obrzędów (Wj 12,25; 13,5) ⁵.

Nigdzie poza Hbr nie spotyka się w NT terminu *hagion* na oznaczenie przybytku. Nasz autor idzie zatem za LXX, w której *hagion* jako odpowiednik hebrajskich określeń *miqdaš*, *qodeš* czy *maqom* spotyka się częściej (Lb 3,38; Wj 39,1; Iz 26,26). Ów starotestamentalny przybytek autor bliżej określa przymiotnikiem *kosmikon*, co według Wulgaty miałoby znaczyć *saeculare*, a według rozwiniętej na jej terminologii interpretacji alegorycznej taki przybytek, do którego miał dostęp cały świat, gdyż nawet dla pogan był tam wyznaczony dziedziniec, arcykapłanowi zaś fungującemu w przybytku przypisywano rolę pośrednika całego świata ⁶. Przymiotnik *kosmikon* pełni jednak w tym zdaniu rolę emfaticznego zaakcentowania charakteru przybytku starotestamentalnego, stanowiąc czytelne przeciwstawienie temu, co autor Hbr będzie mówił o przybytku nowotestamentalnym ⁷. Dlatego też wszyscy komentatorzy Listu do Hebrajczyków opowiadają się ostatnio za interpretacją *kosmikon* jako synonimu do *epigeios*, widząc w Hbr 9,1 aluzję do przybytku ziemskiego i ideę przeciwstawienia go sanktuarium niebieskiemu ⁸.

Oceniając rolę instytucji starego przymierza i jego kultu autor Hbr wybiera przybytek urządzony przez Mojżesza, wzmiankowany już w 8,5, szeroko opisany w Wj 25-26. Interesujące jest w związku z tym pytanie, dlaczego Hbr

³ Por. J. Hofbauer: Die literarische Komposition von Exodus Kap. 19—24 und 32—34. *Zeitschrift für Theologie und Kirche* (=ZThK) 56(1932) s. 503.

⁴ Uzupełnienie to wynika z Hbr 8,6.8.13. Por. też O. Hofius: *Der Vorhang vor dem Thron Gottes*. Tübingen 1972 s. 61.

⁵ Por. S. Łach: List do Hebrajczyków. Pismo święte Nowego Testamentu. T. X. Red. E. Dąbrowski, F. Gryglewicz (=PNT). Poznań 1959 s. 21. Przekład Wulgaty: „iustificaciones” mógłby sugerować, że chodzi o przepisy religijno-moralne, jak w Lb 15,16; Pwt 6,1; 7,11 i inn., jednakże uściślenie Hbr: „latreias” każe w tym sformułowaniu widzieć wyłącznie wzmiankę o przepisach liturgicznych.

⁶ J. Flavius: *Antiquitatum Judaicarum libri XX*. W: Flavii Josephi opera I—VII. Ed. B. Niese. Berlin 1885—95, przedruk Hamburg 1960 (=FlavAnt) 3,12,2. Tenże: *De bello judaico*. W: Flavii Josephi opera, jw. (=FlavBJ) 5,2,12. Filon: *De vita Mos.* 2,77—108. *De spec. leg.* 1,66.

⁷ Por. M. Zerwick: *Gracitas biblica*. Roma 1966 ⁵ s. 61—62; § 187 (141).

⁸ Por. S. Łach, List, jw. s. 213.

za przedmiot rozważań i za przesłankę dla swego dowodzenia wybrał właśnie ten przybytek, z natury rzeczy tylko przez krótki okres czasu służący Izraelitom, a nie skupił uwagi na świątyni Salomona czy Heroda.

Niewykluczona jest ta racja, że Hbr chciał ukazać kult starotestamentowy w jego pierwotnej postaci, najbardziej autentyczny, wolny od przerostów i pełen prostoty, który w czasach Dawida zaczął ustępować kultowi znacznie uroczystszeemu. Wówczas też w prorocत्वie Natana (2 Sm 7,6) pojawiła się pierwsza myśl o zamianie przybytku z okresu wędrówki przez pustynię na trwały budynek. Jahwe jednak, co stwierdził Natan, nigdy nie upomniał się o dom cedrowy (2 Sm 7,7), będąc zadowolony także z poprzedniego, przenośnego przybytku⁹.

Trudno jednak przyznać, by autorowi Hbr zależało na prostocie kultu ST, gdyż i ten pierwotny miał bogatą oprawę i odbywał się w namiocie kosztownie wyposażonym (aż trzy razy wspomina autor Hbr złoto tego przybytku). Wydaje się, iż nie zależało także Hbr na ukazaniu różnic między kultem czasów Mojżeszowych a okresem jego późniejszego rozkwitu. Motywem zainteresowania się przybytkiem, a zatem najbardziej pierwotnym urządzeniem kultycznym ST, wydaje się być racja, która stale kieruje autorem Hbr — nawiązanie do źródeł biblijnych i do pierwotnych postanowień prawodawcy. Urządzenie przybytku opisanego w Wj pochodzi, jak stwierdza redaktor Pięcioksięgu, wprost z objawienia Bożego; zatem, co akcentuje Hbr 9,8, wszystkie przepisy kultyczne ST należy uznać wprost za dzieło Ducha Świętego. Późniejsze zresztą budynki świątyni Salomona czy Heroda, były urządzone według tych samych przepisów dotyczących najpierw tylko przybytku przenośnego.

Hbr 9,2 stwierdza, że przybytkiem pierwszego przymierza był namiot (*skene*; W TH aż trzy odpowiedniki: *'ohel* — namiot, *miškan* — mieszkanie, *sukkah* — szałas pasterski). Zainteresowanie autora Hbr tematem *skene* jest w ramach NT szczególnie zasługujące na uwagę. Na 20 wypadków występowania tego terminu w całym NT, dokładnie połowa przypada na Hbr, przy czym 8 razy występuje on w tej części Listu, która omawia kult i przepisy liturgiczne, czyli w rozdziałach 8-9. Nadto podkreślić trzeba specyficzne dla Hbr rozróżnienie między *skene aethine* (8,2) i *skene* w ogóle. Prawdziwą *skene* jest według niego tylko przybytek niebieski (8,2), gdyż sam Pan, a nie człowiek — jak w przybytku ziemskim, jest jej budowniczym (9,11.24)¹⁰.

W koncentrycznym opisie przybytku, najważniejszej instytucji kultycznej starego przymierza, autor Hbr stwierdza najpierw, że dzielił się on na dwie części. Pierwszą z nich nazywa „świętą”. W komentarzach pojawia się w tym miejscu pytanie, czy *hagia* jest *neutrum plurale* czy *femininum singulare*. C. Spicq¹¹ opowiada się za *neutrum plurale*, przytaczając dla swej opinii argumenty z analogicznych sformułowań z Wj 29,30; 39,1; Ez 44,9.11.15.16. Na takiej interpretacji zaważyła niewątpliwie Wulgata ze swoim *sancta* i *sancta sanctorum*. Tymczasem w tekście greckim *hagia* jest niewątpliwie orzecznikiem przymiotnikowym, stosującym się zatem tak w liczbie, jak i w rodzaju do podmiotu, czyli *skene*, które jest *femininum singulare*. Analogicznie do

⁹ A. Weiser: Die Tempelbaukrise unter Dawid. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* (=ZAW) 77(1965) s. 153—165.

¹⁰ Por. W. Michaelis: Zelt und Hütte im biblischen Denken. *Evangelische Theologie* (=EvTh) 14(1954) s. 29—49. Tenże: Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (=TWNT) VII s. 376.

¹¹ L'Épître aux Hébreux. Vol. II. Paris 1953 s. 248.

tej formuły używa też autor nazwy *hagia hagion*, jak się wydaje także w obydwu członach rodzaju żeńskiego, gdyż w LXX konstrukcja z *neutrum* jest niezwykle rzadka (2 Krn 5,7). W tekście naszym chodziłoby zatem bardziej o jakość i charakter obydwu części przybytku, aniżeli o ich nazwy własne. Przypisać wszakże trzeba, że w odniesieniu do pierwszej części przybytku spostrzeżenie to jest bardziej przekonujące¹².

O przybytku starego przymierza autor nie mówi zwyczajnie jak to sugeruje wiele przykładów na języki współczesne, że był czy istniał, lecz formuluje to uroczystej: został zbudowany (albo jeszcze lepiej — przygotowany), od czasownika *kataskewazo*, bardzo często używanego na określenie czynności Bożej, jak w Mdr 9,2; Iz 40,28; 43,7¹³.

Charakterystyczny jest sposób mówienia autora Hbr o dwóch częściach przybytku tak, jakby chodziło o dwa oddzielne przybytki¹⁴, przy czym wiadomo, zwłaszcza dzięki wspomnianej w 9,3 zasłonic, że mowa jest o jednym i tym samym przybytku z epoki Wyjścia¹⁵. Taki sposób potraktowania dwóch części przybytku był jednak autorowi Hbr bardzo pomocny w rozwinięciu nauki o roli Chrystusa w nowym przymierzu i o jego przejściu ze „świętego” do „świętego świętych” (9,8.11)¹⁶.

Pierwsza część przybytku, czyli wg Hbr pierwszy przybytek, miał trzy sprzęty: świecznik, stół i chleby pokładne. Te same przedmioty, choć w odwrotnej kolejności, wymienia Wj 40,22-25. Poza tym styl autora Hbr w porównaniu z Wj, motywującą wystrój „świętego” nakazem Jahwe, jest bardzo zwięzły, ograniczający się do samego wyliczenia przedmiotów.

Na pierwszym miejscu wymienia świecznik. Zarówno w przybytku przenośnym, jak i w świątyni okresu po niewoli oraz w świątyni Herodowej znajdował się tylko jeden świecznik. Jedynie w świątyni Salomona umieszczonych było dziesięć świeczników. Autor Hbr pomija interpretację symboliki świecznika. Księga Zachariasza (4,10) z siedmioramiennym i „siedmiookim” świecznikiem łączy symbol opieki Jahwe nad narodem¹⁷, natomiast Kpł 24,2-4 skłaniałaby raczej do upatrywania w świeczniku symbolu czujności ludu i nieustannej gotowości do służby Bożej¹⁸.

Układane na stole chleby pokładne stanowiły w ST ofiarę pamięci, związaną z wiecznym przymierzem. Stanowiły przypomnienie dobrodziejstw Jahwe i zobowiązywały Izraela do wierności swemu Bogu (Kpł 24,7). Zobowiązanie to

¹² Por. F. C. Syngge: *Hebrews and the Scriptures*. London 1949 s. 26.

¹³ W. Bauer: *Wörterbuch zum NT*. Berlin 1963⁵ s. 827.

¹⁴ Za taką interpretacją opowiadają się A. Seeberg: *Der Brief an die Hebräer*. Leipzig 1912 s. 96. O. Michel: *Der Brief an die Hebräer*. Regensburg 1966² s. 113. F. J. Schierse: *Verheissung und Heilsvollendung. Zur theologischen Grundfrage des Hebräerbriefs*. München 1955 s. 26—28. Tenże: *Der Brief an die Hebräer*. Düsseldorf 1968 s. 74—76. G. Theissen: *Untersuchungen zum Hebräerbrief*. Gütersloh 1969 s. 69—70.105.

¹⁵ Wynika to także z analogicznego sposobu mówienia Józefa Flawiusza (FlavBJ 5,193—195); całą świątynię, którą nazywa „to hieron”, dzieli on na „proton hieron” i „deuteron hieron”, preksionkę zaś świątyni nazywa „oikos” lub „protos oikos”. Por. O. Hofius, jw. s. 61.

¹⁶ Por. O. Hofius: *Das „erste” und das „zweite” Zelt. Ein Beitrag zur Auslegung von Hebr 9,1—10. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums (=ZNW) 61(1970) s. 271—277.*

¹⁷ Por. J. Homerski: *Księga Zachariasza*. W: *Księgi Proroków Mniejszych*. PST XII 2, 2. Poznań 1968 s. 338.

¹⁸ Por. S. Łach: *Księga Kapłańska*. PST II 1. Poznań 1970 s. 266.

nazywa Kpl *berit*, zatem — odnosząc je do Izraela — nadaje mu aspekt wierności zobowiązaniom ludu ¹⁹.

Z relacji o przedmiotach „świętego” autor nie wyciąga żadnego wniosku teologicznego. Zależało mu najwidoczniej na ukazaniu samego wyposażenia tej części przybytku, a interpretację zostawił samemu czytelnikowi, co z uwagi na zrozumiałą dlań symbolikę, nie było rzeczą trudną ²⁰.

Autor Hbr po wyliczeniu sprzętu pierwszej części przybytku przechodzi natychmiast do opisu drugiej części, mieszczącej się za drugą zasłoną i nazywanej miejscem najświętszym albo świętym świętych (9,3-5):

„Za drugą zaś zasłoną był przybytek, który nosił nazwę „święte świętych”. Posiadało ono złoty ołtarz kadzenia i arkę przymierza, zewsząd pokrytą złotem. Znajdowało się w niej złote naczynie z manną, laska Aarona, która zakwitła, i tablice przymierza. Nad nią zaś były cheruby chwały, które zacieśniały przeblagalnicy, o czym szczegółowo nie trzeba mówić”.

W tym opisie dwukrotnie zostało wspomniane przymierze, raz w związku z arką, drugi raz w bliższym określeniu przechowywanych w arce tablic. Charakterystyczne jest również podkreślenie roli złota w urządzeniu tej części przybytku.

Wspomniana przez autora Hbr druga zasłona oddzielała wg Wj 26,33 miejsce święte od najświętszego, jak pierwsza, pominięta w Hbr milczeniem, oddzielała miejsce święte od dziedzica przybytku. Interesuje zatem autora Listu tylko ta zasłona, przez którą raz w roku mógł przejść arcykapłan, a przez którą, rozumianą metaforycznie, swoich odkupionych przeprowadził Chrystus (Hbr 6,19; 10,20) ²¹.

Druga część przybytku miała według Hbr złoty ołtarz kadzenia i arkę przymierza. Tu jednak pojawia się wątpliwość, czy autor przez nazwę *thymiaterion* faktycznie rozumie ołtarz kadzenia, czy też inny przedmiot kultu. Trudność powstaje mianowicie przy porównaniu opisu Hbr z relacjami Wj 30,6 i 40, 26, które stwierdzają, że złoty ołtarz kadzenia znajdował się nie w miejscu najświętszym, lecz w świętym, zatem w pierwszej części przybytku i za pierwszą, a nie drugą zasłoną. W kodeksie B lekcja z *thymiaterion* została opuszczona, a wzmiankowana jest tylko arka przymierza i tablice przykazań. Wulgata tłumaczy *chrysoun thymiaterion* przez *aureum thuribulum*, podobnie jak i syryjska Peszitta. Przedhieronimowe jednak przekłady Biblii miały w tym miejscu zawsze lekcję *aureum altare*. W tym znaczeniu interpretowali *thymiaterion* także żydowscy komentatorzy Pisma św. ²².

Rozpatrzmy zatem tę wątpliwość dokładniej. Dosłownie *thymiaterion* oznacza naczynie do wydzielania zapachów, czyli ze znanych nam przedmiotów o takim przeznaczeniu — kadzielnicy. W LXX nigdy nie posługiwano się tym terminem na oznaczenie ołtarza kadzenia, rezerwując dla niego nazwę *thysiastrion* (Wj 30,1-10; 40,5-20). Ta ostatnia nazwa na oznaczenie ołta-

¹⁹ Por. też A. Jepsen: *Berith. Ein Beitrag zur Theologie der Exilszeit*. W: *Verbannung und Heimkehr* (Fs. W. Rudolph). Tübingen 1961 s. 161—179. M. Weinfeld: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament (=TWAT) I* s. 781—808.

²⁰ Por. L. Sabourin: *Liturge du Sanctuaire et de la Tente Véritable* (Héb. VIII 2). *New Testament Studies (=NTS) 18*(1971) s. 87—90.

²¹ Por. O. Hofius, *Der Vorhang*, jw. s. 85—89.

²² Por. S. Ezech, *List*, jw. s. 213. Tenże: *Les ordonnances du culte israélite dans la Lettre aux Hébreux. Sacra Pagina II* (1959) s. 390—403. O. Moc: *Das irdische und das himmlische Heiligtum. Theologische Zeitschrift (=ThZ) 9*(1953) s. 23—29.

rza kadzenia pojawia się także w NT w opisie funkcji liturgicznej Zachariasza (Łk 1,11). Natomiast *thymiaterion* w obydwu przypadkach zanotowanych w LXX oznacza trzymaną w ręku kadzielnicę (2 Krn 26,19; Ez 8,11)²³.

Stosownie do przepisu Kpł 16,12 arcykapłan, zanim przystąpił do zasadniczych funkcji liturgicznych Dnia Pojednania, wnosił do świętego świętych kadzielnicę, umieszczając ją przed przebłagalnią. Być może autor Hbr robi tu aluzję do tej właśnie czynności. Można się ewentualnie dopatrzeć aluzji do naczynia wypełnionego czterema składnikami wonności (w tym także czystego kadzidła), które wg Wj 30,34-38 należało złożyć przed arką. Ponieważ na żadne inne paralelne miejsca nie można w Biblii wskazać, a i te, które są, stanowią niewystarczające przesłanki dla jednoznacznej interpretacji, C. Spicq przypuszcza, że arcykapłan, wchodząc w Dniu Pojednania do miejsca najświętszego, przerzucał zasłonę oddzielającą obydwą przybytki poza ołtarz kadzenia, dzięki czemu miał go pod ręką. W ten sposób jakoby rozszerzał miejsce najświętsze, włączając doń także ołtarz kadzenia²⁴. Potwierdzenia takiej praktyki nie można jednak znaleźć ani w Biblii, ani w tradycji pozabiblijnej²⁵. Poza tym przypuszczenie to wydaje się być sprzeczne z intencją autora Hbr, który w tym miejscu nie opisuje jeszcze żadnych konkretnych czynności Dnia Pojednania, lecz jedynie samo wyposażenie przybytku.

Trudnością związanej z naszym tekstem nie rozwiązuje także fakt, że u Józefa Flawiusza²⁶ czy u Filona²⁷ *thymiaterion* i *thysiaterion* są terminami używanymi zamiennie²⁸, gdyż na tej podstawie nie można powiedzieć, które ze znaczeń (kadzielnicę czy ołtarz kadzenia) miał na myśli autor Hbr. Pomijając dyskusję o wyposażeniu pierwszego namiotu, czyli Mojżeszowego, oraz późniejszych świątyń, istotne znaczenie ma określenie roli i przeznaczenia tego przedmiotu, który autor wymienia w miejscu najświętszym. Gdyby miał to być złoty ołtarz kadzenia, wzmiankowanie go w Hbr byłoby dziwne z tego powodu, że w liturgii Mojżeszowej nie odgrywał większej roli. Natomiast wszystkie wspomniane w Pięcioksięgu funkcje kapłańskie łączyły się zawsze z używaniem kadzielnicy, określonej w TH terminem *machtah*. Wg Kpł 10,1-3 synowie Aarona, Abihu i Nadab, zostali ukarani śmiercią w chwili, gdy wbrew woli Jahwe składali ofiarę kadzenia w kadzielnicach. Z kadzielnicami wystąpili także uzurpatorzy przywilejów kapłańskich, wspomniani w Lb 16,6.17; 17,2-11, składający ofiarę z kadzidła nie na ołtarzu kadzenia, lecz w *wahah*. Poza tym w obrzędzie przebłagania, dokonany przez Aarona po buncie grupy Koracha, Aaron także posłużył się kadzielnicą (Lb 17,9-15).

Jakkolwiek zatem sprawy samego znaczenia *thysiaterion* w Hbr 9,4 nie można całkowicie wyjaśnić, wydaje się, że ze względu na rolę kadzielnicy w kulcie izraelskim właśnie ją miał autor na myśli. Przypuszczenie miałyby swe potwierdzenie w Wj 25, gdzie mowa jest nie o ołtarzu kadzenia, lecz o ofierze kadzenia²⁹.

Poza ołtarzem kadzenia autora Hbr interesuje jeszcze arka przymierza, całkowicie pokryta złotem, w której znajdowało się złote naczynie z manną,

²³ Poza LXX jeszcze 4 Mach 7,11.

²⁴ C. Spicq: *L'Épître aux Hébreux*. T. II. Paris 1954 s. 251.

²⁵ S. Łach, *List*, jw. s. 378.

²⁶ FlavAnt 4,32,54. FlavBJ 5,216,218.

²⁷ *De vita Mos.* 2,94,101.105.

²⁸ S. Łach, *List*, jw. s. 378.

²⁹ Tamże, s. 375; tu również polemika z J. Wellhausenem: *Prolegomena zur Geschichte Israels*. Berlin 1905⁰ s. 63 utrzymującym, że w czasach Mojżesza w ogóle nie znano ofiar kadzenia.

laska Aarona i tablice przymierza; arka była najważniejszym przedmiotem miejsca najświętszego³⁰. Także i w tym fragmencie Hbr można wskazać na pewne rozbieżności w stosunku do relacji Pięcioksięgu. O ile bowiem złożenie w arce kamiennych tablic nastąpiło na życzenie samego Jahwe, o tyle umieszczenie w niej także laski Aarona i naczyń z manną wygląda na pewną dowolność autora Hbr w stosunku do relacji Pięcioksięgu. Według bowiem Wj 25,16 i Lb 17,10 te drugie dwa przedmioty miały być złożone przed arką. To samo potwierdza tradycja deuteronomistyczna (1 Krl 8,9 i 2 Krn 8,10), według której w arce znajdowały się jedynie tablice przykazań³¹. Natomiast tradycja żydowska umieszczała w niej prócz manny i laski Aarona także fragmenty pierwszych tablic przykazań, egzemplarz Tory oraz inskrypcje z wszystkimi imionami Jahwe³². W świetle tego ostatniego spostrzeżenia przyznać trzeba rację C. Spicqowi³³, że uczeni żydowscy bardziej niż na realia historyczno-archeologiczne kładli nacisk na wymowę teologiczną pewnych wydarzeń z historii swego narodu, wśród których dominowało zainteresowanie epoką Wyjścia³⁴.

Choć faktycznie zatem w czasach pomojżeszowych w arce mogło nie być nic prócz tablic dekalogu, wzmiankę o lasce i mannie autor Hbr uznał za cenny przyczynek do charakterystyki urzędzeń kultycznych starego przymierza, choć intencji wspomnienia tak manny, jak laski Aarona nie ujawnia. Gdyby „zakosztowanie daru niebieskiego”, o którym mówi Hbr 6,4 miało oznaczać eucharystię (jak chcą niektórzy egzegeci)³⁵, wówczas wspomnienie manny, jak w J 6,31 (por. Mdr 16,21; Dz 20,11), byłoby jej przeciwstawieniem³⁶. Takiego jednak powiązania z eucharystią na zasadzie kontrastu z manną co najwyżej można się tylko domyślać, tym więcej, że tekst Hbr 6,4 znacznie wyprzedza omawianą tu charakterystykę sprzętów kultycznych starego przymierza. Podobnie też tylko domyślać się można intencji wzmiankowania laski Aarona. Zobaczymy wprawdzie, jakie idee wiążą z nią księgi ST. Wg Lb 17,16-26 tylko laska Aarona zakwitła na znak, że on i jego synowie pełnią obowiązki kapłańskie z woli samego Jahwe. W Hbr 5,4 o podobnym wyborze przez Jahwe i o pochodzącej od niego inwestyturze kapłańskiej mówi autor w odniesieniu do Chrystusa. O wywyższeniu Chrystusa wspomniął też autor Hbr w 12,2-3, stwierdzając, iż dokonało się ono wbrew opozycji grzeszników, ze strony których „tak wielką wycierpiał wrogość przeciw sobie”³⁷.

Zwróćmy wreszcie uwagę na wspomniane w opisie Hbr cheruby, które zacieśniały przestrzeń przykrycia arki (Wj 25,18; 26,34; 37,6-9). W stosunku do cytowanych tu miejsc ze ST relacja autora Hbr znów

³⁰ O roli arki przymierza por. M. Filipiak: Arka przymierza i namiot spotkania. Najstarsza świątynia ST. *Poznańskie Studia Teologiczne* 1(1972) s. 211—220.

³¹ Tak również FlavAnt 8,10,4. Por. też. T.E. Fethem: The Ark in the Deuteronomy. *The Catholic Biblical Quarterly* 30(1968) s. 1—14.

³² H.L. Strack, P. Billerbeck: Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch III. München 1954—61² s. 737—790.

³³ Tamże, II s. 251.

³⁴ Por. też E. Nielsen: Some Reflections on the History of the Ark. *Vetus Testamentum Supl.* 7(1960) s. 61—74. J. Gutman: The History of the Ark. *ZAW* 83(1971) s. 22—30. H.J. Zobel: *TWAT* I s. 391—404.

³⁵ Por. C. Spicq, jw. s. 150.

³⁶ Taka interpretacja bynajmniej jednak nie jest powszechnie uznawana; racje przeciwne referuje C. Spicq, jw. s. 151.

³⁷ Por. A. Vanhoye: De instauratione novae dispositionis. *Verbum Domini* 44(1966) s. 114—130. T. da Castel S. Pietro: Il sacerdozio celeste di Cristo nella Lettera agli Ebrei. *Gregorianum* 39(1958) s. 319—334. P. Andriessen: Das grössere und vollkommener Zelt (Hebr 9,11). *Biblische Zeitschrift* 15(1971) s. 76—92.

jest bardzo lakoniczna. O ile w części poświęconej opisowi miejsca najświętszego podpada w Hbr akcentowanie złota, o tyle tutaj przemilcza jego zastosowanie, przy czym z Wj 25,17 wiadomo, że ze złota była cała przeblagalnia, cheruby zaś były pozłacane. Pomija też Hbr wzmiankę o funkcji przeblagalni i cherubów. W Lb 7,39, gdzie kończy się długi opis sporządzenia i poświęcenia przybytku oraz jego sprzętów, a także złożenia w nim ofiar przez księżęta wszystkich pokoleń, znajduje się wzmianka, że Mojżesz, który przyszedł do namiotu spotkania, aby rozmawiać z Jahwe „usłyszał głos mówiący do niego znad przeblagalni, która była nad arką świadectwa; spomiędzy dwóch cherubów On mówił do niego”³⁸. Niemal identyczną wzmiankę zawiera Kpł 16,2. Po przypomnieniu śmierci dwóch synów Aarona za niewłaściwe i nielegalne zbliżenie się do Jahwe po wyświęceniu na kapłanów, Jahwe ostrzegł, że nie w każdym czasie wolno będzie wchodzić Aaronowi poza zasłonę oddzielającą miejsce święte od najświętszego, gdyż spośród cherubów umieszczonych nad arką Jahwe zwykł przemawiać i ukazywać się. Przepis ten, jak i szczegółowe postanowienia, kiedy Aaronowi wolno wchodzić do miejsca najświętszego³⁹, zostały umieszczone w Kpł na początku opisu Wielkiego Dnia Pojednania. Redaktorowi Kpł zależało przede wszystkim na ukazaniu dostojności liturgii i szacunku należnego miejscu najświętszemu, z którym łączono wiarę, iż tam objawia się Jahwe. Było zatem intencją prawodawcy wykluczyć wszystkie okoliczności, wskutek których cześć dla miejsca najświętszego mogłaby spowszednieć.

Choć sporna⁴⁰ jest geneza cherubów umieszczonych nad przeblagalnią, Izraelici widzieli w nich te istoty, których zadaniem było stać przy tronie Jahwe i wstawiać się u niego za ludźmi⁴¹. Na tej podstawie wyobrażali sobie arkę przymierza zwieńczoną cherubami jako tron majestatu Bożego. Upatrując zaś w arce przedłużenie spotkania Izraela z Bogiem na Synaju⁴², zwracali się do Jahwe jako tego, który zasiada na cherubach (np. 2 Krl 19,15; Ps 80,2; 98,1; Iz 37,16) lub wstępuje na cheruby (Ps 18,10).

Autor Hbr nie wspomina w tym miejscu o roli arki, zwłaszcza zaś przeblagalni w Dniu Pojednania; uczyni to nieco później, opisując ryty liturgii starotestamentalnej. Jedyńą aluzję do starotestamentalnych przekonań o funkcji i znaczeniu arki można by wiedzieć w określeniu cherubów jako *cherubin doxes*. Poza Hbr 9,4 nigdzie w Biblii nie znajdujemy formuły o takim brzmieniu. W jej interpretacji należy najpierw zauważyć, że *doxes* jest bez rodzajnika, co w odniesieniu do rzeczy abstrakcyjnych zdaje się suponować, że zależało mu na określeniu przeznaczenia cherubów znad arki, a nie tyle samego zjawiska konkretnych objawień⁴³. Charakterystyczne jest w tym określeniu opuszczenie nieodłącznej przydawki *tou Theou* ze zwrotu *doxa tou Theou*. Słusznie jednak C. Spicq⁴⁴ polemizuje z poglądem G. Estiusa, jakoby opuszczenie rodzajnika miało oznaczać, iż chodzi o *genetivus hebraicus*

³⁸ Por. S. E. Ach: Księga Liczb. PST II 2. Poznań 1970 s. 114.

³⁹ Zapewne te ostatnie są późniejszymi dodatkami. Por. S. E. Ach, Księga Kapłańska, jw. s. 211.

⁴⁰ Por. O. Eissfeldt: Lade und Stierbild. ZAW 52(1940—41) s. 190—215. M. Haran: The Ark and the Cherubin. Their Symbolic Significance in Biblical Ritual. *Israel Exploration Journal* 9(1959) s. 30.

⁴¹ Por. P. Dhorme, L. H. Vincent: Les Chérubins. *Revue biblique* 34(1926) s. 328—358.

⁴² J. Brière: Arka Przymierza. W: Słownik Teologii Biblijnej. Red. X. Léon-Dufour i in. Poznań 1973 s. 60.

⁴³ Por. M. Zerwick, jw. s. 58 § 176.

⁴⁴ C. Spicq, jw. s. 252.

i suponować przekład „wspaniałe cheruby”. Zapewne jest to ten sam termin techniczny, który zwykle pojawiał się w pełnej konstrukcji jako *he dora tou Theou*, tym razem jednak z racji znanych wyłącznie autorowi uległ on skróceniu.

Z opisu przybytku starotestamentalnego zdaje się wynikać, że autor chciał tylko wymienić najważniejsze sprzęty, nie przywiązując wagi ani do ich symboliki, ani do znaczenia, jakie upatrywali w nich Izraelici. W porównaniu z księgami ST, jak i pismami uczonych i historyków żydowskich jest w tym opisie coś niezwykłego i zastanawiającego. Przedmioty przybytku budziły nie tylko zachwyt, ale stanowiły także natchnienie do refleksji⁴⁵. Autorowi Hbr nie zależało jednak ani na opisie wyczerpującym, ani — tym mniej — alegoryzującym, lecz na ukazaniu miejsca kultycznego ST w kontekście kultu NT, a dokładniej — liturgii samego Chrystusa. W skąpej charakterystyce przybytku, zwłaszcza zaś jego części najświętszej, uwaga autora zdaje się skupiać na jednej tylko sprawie, że wystrój miejsca najświętszego był tak bogaty, a mimo to zasłużył jedynie na miano *hagion kosmikon*, stanowiąc wspólny z kultem w nim sprawowanym obraz czasu teraźniejszego (Hbr 9,9)⁴⁶.

Autor Hbr sam zresztą, choć bardzo lakonicznie, zdradza intencję jedynie wzmiankowania urządzeń ST: „o czym szczegółowo nie ma potrzeby mówić” (9,5). Niewątpliwie uwagę kierował na teologię nowej świątyni i nowego kultu, domyślać się zaś można, że zakładając u swych czytelników czy słuchaczy dokładniejszą znajomość przedmiotu swoich rozważań, chciał jedynie przypomnieć pewne szczegóły, które na pewno musiały im się kojarzyć z określonymi treściami teologicznymi. Wydaje się, iż opisując przybytek i jego sprzęty, chciał zwrócić uwagę na ich relacje z funkcjami kapłanów ST, a z drugiej strony w każdym z elementów swego opisu zawrzeć zrozumiałe dla odbiorców Listu odniesienia do funkcji kapłańskiej Chrystusa, wybrania go na arcykapłana nowego przymierza, na żywiciela nowego Ludu Bożego, na prawodawcę przymierza, na dawcę i pośrednika przebaczenia⁴⁷.

CARATTERISTICA DEL TABERNACOLO DELLA PRIMA ALLEANZA NELLA LETTERA AGLI EBREI (9,1—5)

SOMMARIO

Il brano Ebr 9,1—5 contiene un'introduzione alla descrizione dei riti dell'AT. Dalla descrizione seguita chiaramente che l'autore non s'interessa nè con l'interpretazione della simbologia dei singoli suppellettili del „Santo” e del „Santo dei Santi” nè con il loro significato teologico. Sceglierlo per la sua descrizione la tenda di Mosè, l'autore ha raggiunto i fonti stessi, sottolineando che quello che si ha cominciato nell'epoca dell'esodo era l'opera dello Spirito Santo benchè ebbe bisogno di perfezionarsi. Nella scarsa caratteristica del tabernacolo, specialmente della sua parte santissima, l'avvertenza dell'autore ci sembra di concentrarsi in una soltanto cosa, poichè il „Santo dei Santi” nonostante la ricca disposizione meritò soltanto il nome *hagion kosmikon*, rimanendo insieme col culto una figura per il tempo presente. Solo quel tabernacolo che garantisce la piena efficacia e competenza dell'intercessione di Cristo Sacerdote si meritò il nome *skene alethine* in opposto alla *skene* dell'AT.

⁴⁵ Filon: Quaest. in Exod. 25,22.

⁴⁶ Por. T. Rakoczy: Rzeczywistość eschatologiczna w Liście do Hebrajczyków. *Analecta Cracoviensia* 1(1969) s. 163.

⁴⁷ Na ten temat obszerniejsze studium A. Vanhoye: La notion de médiation et son dépassement dans le NT. *Studia Missionalia* 21(1972) s. 245—264.